

132 Yıllık Bir Malî İstikrar Programı ve IMF

Vahdettin Engin

Yeni Toplum., Sayı: 1., Mayıs-Haziran 1992., İstanbul., s.122-127

Bibliyografya Künyesi:

Engin, Vahdettin., “132 Yıllık Bir Malî İstikrar Programı ve IMF”, *Yeni Toplum.*, Sayı: 1., Mayıs-Haziran 1992., İstanbul., s.122-127 (6 sayfa)

Matbû metni tarayarak dönüştüren ve düzenleyen: Mehmet Gümüş

Redaksiyon: Durmuş Hocaoğlu

132 Yıllık Bir Malî İstikrar Programı ve IMF

Vahdettin ENGİN

Günümüz dünyasında, bir çok ülke, kapitalist batı devletlerinin kurup yönlendirdikleri finans kuruluşlarından borç para almaktadırlar. Bu kuruluşların en önemlilerinden biri olan IMF hakkında iktisatçı Galbraith şöyle demektedir: "IMF özel bankaların mafyasıdır. Bir yandan borç almanızı teşvik eder. Bir yandan borçları ödemeniz için baskı yapar."

Bu sözün geçerliliğini en iyi tecrübe etmiş olan ülkelerden biri herhalde Türkiye'dir. Gerçekten de yıllardır IMF heyetleri ülkemize gelir gider, bir takım direktifler empoze ederler. Bu direktifler genellikle ülke ekonomisinin kurtarılması için veriler. Fakat nedense bir türlü beklenen sonuca ulaşamaz. Aksine her geçen yıl borçlarda belirgin bir çoğalma görülür. Dolayısı ile günümüzde Türkiye'nin dış borçları 50 milyar dolara dayanmıştır. Türkiye bu hali ile Latin Amerika ülkeleriyle beraber dünyanın en borçlu devletleri arasına girmektedir.

Yabancı ülkelere borçlu olma hadisesi sadece ekonomik sıkıntılar yaratmakla kalmayıp giderek siyasî boyutlara varan ve Türkiye'nin politikalarını ipotek altına olan bir ortam yaratmaktadır. Nitekim Başbakan Süleyman Demirel'in bir ifadesi de bu konuda açık bir fikir vermektedir. Demirel vermiş olduğu bir demeçte "Batıya 50 milyar borcum var. Ya öde diye üzerime gelirlerse." (1) demektedir. Bu ifadeden de anlaşılabilceği gibi Türkiye'nin her yıl artan dış borçları ülkeyi önemli bir darboğaza getirmiş ve politikaları da ipotek altına girmiştir. Dolayısı ile özellikle dış politika konusunda Türkiye'nin hareket sahası daralmakta, bu alanda kendi politikalarını üretmek yerine, kendisine empoze edilen uygulamaları kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Günümüzle ilgili bu tespiti yaptıktan sonra, bu noktaya geline kadar ne tür aşamalar geçirildiğine bir göz atmakta fayda vardır. Çünkü batı emperyalizminin, kalkınmakta olan veya az gelişmiş devletler olarak nitelendirdiği ülkeler üzerinde oynadığı oyunlar hep aynıdır. Yani bugün IMF nasıl bir yandan borç almayı teşvik edip diğer yandan borçların ödenmesi için baskı yapıyorsa, benzer hadiselerin geçmişte de yaşandığı görülmektedir. Hatta benzerlikten de öte, IMF'nin ekonomik istikrar programı olarak borçlu ülkelere empoze ettiği direktiflerin hemen hemen aynısını 1980'li yıllarda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne teklif ettiğini görmek oldukça şaşırtıcı, aynı zamanda da ibret verici olmaktadır. Bu hususla ilgili olarak Osmanlı Arşivleri'nde bulunana bir belgeden anlaşıldığına göre İngiltere elçisi Sir Henry Bulwer Osmanlı hükümetinin borçlanma isteğine karşı öyle şartlar öne sürmektedir ki adeta bir nevi IMF istikrar programı teklif edilmektedir.

Henry Bulwer'in 1860 yılındaki şartlarını teferruatıyla ele almadan önce o ana kadar süregelen ekonomik gelişmeleri değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, sistemli

bir politika ile ilk önce borçlu bir ülke haline getirilmiş bilahare de denetime alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı örneğinde olduğu gibi, dış borçlar başlangıçta batı emperyalizminin az gelişmiş ülkeleri kendine bağımlı kılarak denetlemesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. II. Dünya savaşından sonra ise, yine milli devletlerin ortaya çıkmasıyla, bu defa dış borçlar bu devletlerin kapitalizmden kopmalarını önlemenin bir aracı olmuştur. İşte gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti bu politikalarından etkilenmişler ve borçlanmanın bütün sıkıntılarını yaşamışlardır.

Borçlanmaya doğru ilk adım

Yeniçerilerin 1826 yılında ortadan kaldırılması "Vaka-i Hayriyye" olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonraki yıllarda rağbet görmüş ve günümüzde de görmeye devam etmektedir. Halbuki bu hayırlı olaydan sonra Osmanlı Devleti'nin peşpeşe gelen bazı felaketlerle karşılaşması nedense göz ardı edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin ordusunu yok ederek içine düştüğü zafiyet ortamı, bu durumu fırsat bilenleri hemen harekete geçirmiştir. Bunlardan biri de bağımsızlık iddiası ile isyân eder Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dır.

Osmanlı Devletinin kendi imkanları ile Mehmet Ali Paşa isyânını bastıramamıştır. Hatta isyân gitgide büyümüş, Osmanlı Devleti dış destek arayışı içine girmiştir. (2) Aynı yıllarda sanayi inkılabını gerçekleştirmiş Avrupa ülkeleri, özellikle de İngiltere, fabrikasyon ürünlerine ham madde ve pazar arayışı içindedirler. (3) Bu amaçla 1830'lu yıllarda İngiltere, Osmanlı Devleti'ndeki inhisar sistemini kaldıracak bir ticaret anlaşmasını kabul ettirme gayretindedir. (4) Osmanlı Devleti böyle bir anlaşmanın getireceği sıkıntılarının farkında olduğu için uzun süre İngiltere'ye direnmiştir. Fakat Mehmet Ali Paşa hadisesi ciddi boyutlara varıp, devlet bütünlüğü tehlikeye düşünce, isyânın bastırılabilmesi için İngiltere'nin desteğini almak uğruna ticaret anlaşmasını yanaşmıştır.

İngiltere ile yapılan 1838 tarihli Balta Limanı ticaret anlaşması ileriki yıllarda Osmanlı ekonomisi üzerinde derin etkiler yapmış, Osmanlı Devleti'nin mali ve giderek siyasi denetimini ele geçirme teşebbüslerinin ilk adımını teşkil etmiştir.

Ticaret anlaşmasının söz konusu olduğu dönemde Osmanlı Devleti inhisar adı altında yüksek iç gümrük duvarları uyguluyor, dolayısı ile yabancı tüccar iç ticarete Osmanlılarla rekabet edemiyordu. Balta Limanı anlaşması ile inhisar sistemi kaldırılmış, ithal mallardaki gümrük oranı ise % 3 olarak belirlenmiştir. (5) İngiltere'ye tanınan bu haklar, zaman içinde diğer Avrupa devletlerine de uygulanmıştır. (6) Dolayısı ile bir süre sonra iç ticaret de yabancıların eline geçmiştir. Ucuza malolan fabrikasyon Avrupa malları, üstelik gümrüksüz olarak Osmanlı ülkesine gir-

meye başlayınca, Avrupa'ya ham maddeden başka bir nesne satamayan Osmanlı Devleti Avrupa'nın mamul maddeleri için açık bir pazar haline gelmiştir. (7) Bu durumun bir neticesi olarak kısa bir süre sonra ekonomik dengeler alt üst olmuş, dış ticaret açığı da gittikçe artmıştır. (8)

Bu olumsuz ekonomik şartların yaşandığı dönemde devletin asgari hizmetlerini yürütebilmesi için dış borçlanmaya başvurmak düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu hususla ilgili olarak İngiltere'nin oloğanüstü gayretlerini özellikle zikretmek gerekir. Osmanlı Devleti'ni denetim altına alacak planın ilk merhalesi olan ticaret anlaşmasını gerçekleştiren İngiltere, ikinci aşama olarak Osmanlı Devletini borçlandırma teşebbüslerine girişmiştir. Nitekim 1850 yılında İngiliz elçisi Stratford Canning Sultan Abdülmecid'e sunduğu bir teklifte bir reform planı tasarısı getirmiş ve dış borçlanmaya başvurmak fikrini şiddetle desteklemiştir. (9) Yine aynı dönemde Paris'te yayınlanan broşürler, bir yandan Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerinin övgüsünü yaparak küçük tasarruf sahiplerinin güvenini artırmayı, öte yandan da Avrupa'dan alınacak yardım ve yöntemler sayesinde Osmanlı maliyesinin ıslah imkanlarını anlatarak, borç alma konusunda Osmanlı Devletini ikna etmeye çalışıyorlardı. (10)

Osmanlı devlet adamları için ise yabancı bir ülkeye borçlu olmak düşüncesi başlangıçta korkunç bir olay olarak görülmüştür. Nitekim 1850 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa Canning'in etkisi altında kalarak Londra ve Paris'teki iki şirketle 55 milyon franklık bir borçlanma anlaşması imzalayınca büyük tepkiyle karşılaşmıştır. Borçlanma karşıtlarından Fethi Paşa Sultan Abdülmecid'e " Pederiniz iki defa Rusya'lı ile muharebe etti. Bu kadar seferler aşırıldı. Bunca gailerler geçirdi, hariçden para istikraz etmedi. Zaman-ı hümayununuz asayiş ile geçmiş olduğu halde istikrazla âlem ne der?" diyerek anlaşmayı iptal ettirmiştir. (11)

Fakat anlaşmanın bozulmasının Londra ve Paris'te yarattığı tepkiyi önleyebilmek için Osmanlı Devleti 2 milyon 200 bin frank tazminat ödemek zorunda kalmıştır. (12)

Kırım Savaşı ile ilk dış borçlanma

1853 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım savaşı dış borçlanma konusunda yeni bir safhanın açılmasına neden olmuştur.

Bu savaşın başlangıcında İngiltere Osmanlı Devleti lehine herhangi bir müdahaleye yanaşmamıştır. Fakat Rus donanması Sinop'ta orduya malzeme taşıyan Türk gemilerini yakınca, Doğu Akdeniz ve Hint ticaretinin tehlikeye düştüğünü gören İngiltere savaşa girmeye karar vermiştir. (13)

İngiltere ve beraberinde Fransa bu savaşa ka-

ılmaya karar verirken bir takım hesaplamaların da içinde girmişlerdir. Savaşa katılmakla aslında Rusya'nın tehdit ettiği Doğu Akdeniz ve Hindistan'daki çıkarlarını koruyacaklardı. Bununla beraber sanki Osmanlı Devleti'ne yardım ediyormuş gibi yapıp karşılığında bir takım isteklerde bulunabilirler, her şeyden önce de Osmanlı Devleti'ni savaşın kaçınılmaz kılacağı bir borçlanmaya razı edebilirlerdi.. (14)

Nitekim beklenen gelişmeler olmuş, savaşın getirdiği ağır mali yükü karşılamayan Osmanlı Devleti 1854 yılında ilk kez dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Bu ilk borçlanma Londra ve Paris'teki iki mali kuruluştan 3 milyon sterlinlik bir meblağ tutarında yapılmıştır. (15)

Tahmin edileceği gibi bu ilk borçlanmadan elde edilen gelirin büyük bir miktarı savaş masrafları için kullanılmıştır. Bundan sonra 1855 ve 1858 yıllarında 5'er milyon sterlinlik miktarı iki borçlanma daha yapılmıştır. (16) Bunların kullanımını da yatırım yapmak şeklinde değil de yine savaş masraflarının giderilmesi ve ayrıca piyasaya "kaime" adıyla çıkarılmış kağıt paraların bir kısmının ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur. Bu şekilde Osmanlı Devleti sıkışınca borçlanmaya başvurmak gibi kolay bir yola alışmış olmaktadır. Bu arada İngiltere de nihai hedefine ulaşmada bir adım daha atmış olmaktadır. Nitekim İngiltere'de yayınlanan Times Gazetesinin 12 Şubat 1856 günü sayısında çıkan bir yazı bu nihai hedefine ne olduğu konusunda açık bir fikir vermektedir. Yazıda, Osmanlı Devleti için "Önümüzde işlenmemiş ve zengin bir toprak bulunmaktadır. Batı sanayii bu toprağa nüfuz etmeli ve ona sahip olmalıdır. Bunun için de yabancıların toprak almasında her türlü engel ortadan kaldırılmalı, düzenli bir mali sistemin kurulması da sağlanmalıdır" denmektedir. (17)

Osmanlı maliyesinin denetlenmesine doğru

Osmanlı Devlet borçlarının getirdiği sakıncalardan biri, ele geçen paranın olumlu yatırımlarda kullanılmak yerine günlük devlet işlerinin yürütülmesinde harcanmış olmasıdır. Başka bir olumsuzluk da borçlanılan miktarın ancak yarısının net olarak devlet hazinesine girmesidir. Bundan dolayıdır ki ülke kısa aralıklarla borçlanma ihtiyacı hisseder olmuştur. Üretime yönelik bir faaliyette bulunulmadığı için de vadesi gelen borçların ödenmesi için yeni borçlar alınmak mecburiyetinde kalınmıştır. Bu yüzden 1860 yılında Osmanlı Devleti'nin yeni bir borçlanma için İngiltere'ye müracaat ettiği görülmektedir. İngiltere ise artık Osmanlı ekonomisinin denetim altına alınması zamanının geldiğine karar vermiştir. Dolayısı ile Fuat Paşa'nın borçlanma isteğine İngiltere ancak bazı şartların yerine getirilmesi ile razı olabileceğini belirtmiştir. İngiliz hükümeti bu şartları İstanbul'daki elçisi Henry Bulwer aracılığı ile Bahâîli'ye duyurmuştur. İşte Osmanlı

Arşivinde bulunan belge İngiltere'nin bu husustaki şartlarını içermektedir. Henry Bulwer mektubunda şöyle demektedir:

"İngiltere Osmanlı Devleti'nin borçlanma isteğinin gerçekleşmesi için büyük devletler arasında bir ittifak hasıl olmasını beklemektedir. Fakat şu anda böyle bir ittifak mevcut değildir. Osmanlı Devleti aşağıda zikredilen hususları yerine getirirse bu ittifak meydana gelir ve yeni bir borçlanma yapma imkanı doğar.

1- Bu istikrazın sarfedileceği mali idarenin düzenlenmesi hususu mükemmel olarak yapılmalıdır.

2-Konsolide haline getirilmesi düşünülen bütün borçların faizleri özel bir kefalet altına alınmalıdır.

3- Bu devletin mali dengesine ilave olunacak faizlere karşılık almak üzere yeni gelir kaynakları bulunmalıdır.

4- Devlete ait, orman, maden, arazi ve emlak, maliye komisyonu tarafından tayin olunmuş özel bir komisyonun denetimine bırakılmalıdır. Bu komisyon, yapılacak nizamnamesi gereği, zikrolunan orman, maden, arazi ve emlak işletmekle görevli olacak ve bu orman, maden, arazi ve emlakın yabancılar tarafından satın alınmasına izin verilecektir.

5- Osmanlı maliyesini denetlemek üzere, Avrupalı ve sair Osmanlı tebaasından oluşturulacak bir **teftiş komisyonu** kurulmalıdır. Hareketlerinde serbest olacak bu komisyonun azalarından biri İngiliz biri de Fransız olmalıdır.

6- İngiltere'den Fransa'dan, Almanya'dan veya nereden bulunur ise oradan, maliye işlerinden anlayan kabiliyetli memurlar getirilip bunlarla düzenli bir Maliye Bakanlığı kurulmalıdır. (18)

Bu şartları görünce yıllardır ülkemize gelip giden IMF iyi niyet (!) heyetleri ve onların istikrar programı adı altında sundukları Türkiye ekonomisini yönlendirme faaliyetlerinin akla gelmesi mümkün değildir. Çok açık bir şekilde görülmektedir ki 1860'dan 1992'ye uzanan süreçte değişmeyen oyun oynanmaya devam etmektedir. Zengin ve güçlü ülkeler güçsüzleri denetlemek için baskılarını sürdürmekte, zayıfların hakları zorla ya da çeşitli tuzaklarla ellerinden alınmaktadır. Nitekim Bulwer'in şartları arasında yer alan 5. ve 6. maddeler bu amaca yönelik olarak Osmanlı ekonomisinin yabancıların kontrolünde olmasını öngörmektedir ki, zaten günümüzde IMF heyetleri aynı fonksiyonu yerine getirmektedirler. Bu denetim çerçevesinde IMF heyetlerinin istikrar programlarında neler bulunduğu bir göz atılırsa 1860 şartlarıyla paralel noktalar hemen göze çarpacaktır. IMF borçlu ülkelerle yaptığı Stand-by anlaşmalarında bir istikrar programı ortaya koymaktadır. Buna göre IMF borçlu ülkeden kamu harcamalarının kısılması ve kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi, enflasyonun önlenmesi amacıyla ücretlerin kısılması, fiyat denetimlerinin kaldırılması, döviz kurlarının piyasa

şartlarına göre belirlenmesi ve döviz işlemleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı sermayeye uygun şartlar hazırlanması gibi hususların yerine getirilmesini istemektedir. (19)

Tabiidir ki aradan geçen uzun yıllar ve değişen ekonomik şartlar sonucunda 1860 yılındaki taleplerin günümüzde aynen öne sürülmesi düşünülemez. Bununla birlikte 1860 yılında devlet orman, maden, arazi ve emlaklarının özelleştirilmesi teklifiyle günümüzdeki KİT'lerin özelleştirilmesi direktifi arasındaki şaşırtıcı benzerliği fark etmemek mümkün değildir. Yine aynı bizim yabancı sermayeye kolaylık gösterilmesi şeklindeki tavsiyelerle de günümüzde sık sık karşılaşmıyor muyuz?

Bütün bu çerçevede içinde vurgulanabilecek önemli bir nokta olarak denebilir ki işe yararmaya devam ettikleri sürece emperyalizmin taktikleri kolaylıkla değişmemektedir. Önemli olan bunun bilincinde olup emperyalist devletlerin oyununa gelmemektir. Ne yazık ki günümüzde bu konuda yeteri kadar titiz olunmamakta, geçmişte yaşanan bütün hadiselerden hiç ders alınmıyormuş gibi aynı oyunlara hem de defalarca kapılınmaktadır.

Halbuki emperyalizmin en azgın dönemi olan 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti gücü yettiği kadar ona karşı koymaya çalışmış, hiç olmazsa itibarını koruma gayreti içinde olmuştur. Nasıl mı? Yukarıda bahsettiğimiz İngiltere'nin şartları Osmanlı hükümeti tarafından görüşüldükten sonra verilen karar 24 Ağustos 1860 tarihli Sadaret tezkeresi ile padişaha sunulmuştur. Bu tezkerede Bâbiâli, Osmanlı Devleti'nin maliyesini nezaret ve teftiş altına alacak karma bir komisyon oluşturulması ve İngiltere ile Fransa'dan birer büyük memur tayin edilmesi maddelerinin çok ağır şartlar olduğunu ve bunları kabul etmenin büyük devletlerin vesayeti altına girmek demek olacağını öne sürerek bu şartların kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Hükümetin bu duyarlı tavrı üzerine Sultan Abdülmecid de 25 Ağustos 1860 tarihli iradesiyle bu şartların reddedilmesine karar vermiştir. (20)

Mali iflas ve düyun-u umumiyye

Osmanlı Devleti İngiltere'nin şartlarını reddince bu ülkeden borç alma imkanı da kalmamıştır. Ama paraya olan ihtiyaç şiddetle devam etmektedir. Dolayısı ile bu defa Mires adlı bir Fransız bankerden borç alınmıştır. (21) Bundan sonrası ise bilinen hadiselerin tekrarı biçiminde gelişmiştir.

Yani sıkıştıkça dış borçlanmaya başvurmak, devletin günlük işlerini böylece yürütmek ve vadesi gelen borçları yeni borçlar alarak ödemek. Dolayısı ile her yıl artan bir borç yükü ile karşı karşıya kalmak. Bu kısır döngü tam olarak kapitalist sistemin işlettiği çarkın içine girildiğinin bir göstergesi olmaktadır. Bu çark içine bir defa giren kolaylıkla kendisini kurtaramamakta

ve bir noktada tıkanıp kalmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti için de böyle olmuştur. Borçlanmanın artarak sürdüğü yıllardan sonra 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı ekonomisi bütünüyle tıkanmış ve değil borçlarını, faizlerini dahi ödeyemeyecek bir noktaya gelmiştir. İşte bu noktada Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın başında olduğu hükümet bir karar vererek Osmanlı Devleti'nin tek tek taraflı bir kararla iç ve dış borçlarının faiz itfa bedellerini beş yıl süre ile yarıya indirdiğini ilan etmiştir. (22) Daha açık bir ifade ile devlet borçlarını ödeyemeyeceğini yani iflas ettiğini ilan etmiştir.

1854'den 1857'e kadar geçen 21 yıl içinde devletin iflas noktasına gelmesi dış borçlanmanın bir ülke için ne büyük felaketlere yol açtığını apaçık göstermektedir. Peki niye bu noktaya gelinmiştir? Her şeyden önce alınan borçların çok az bir kısmı yatırımlarda kullanılmıştır. Bundan daha da önemlisi borçlanma sırasındaki % 50 oranındaki emisyon kayıbdır. Yani devlet 100 lira borçlandıysa kasasına net olarak 50 lira girmiştir. Bu konuda daha belirgin bir örnek vermek gerekirse, 1854-1875 yılları arasında yapılan 13 borçlanmanın tutarı 114 milyon 249 bin Osmanlı lirasıdır. Bu miktarın kullanılması da şu biçimde olmuştur:

- % 50'si emisyonlardan ziyan
- % 2'si bahriyeye
- % 5'i saray yapımlarına harcanmış
- % 10'u önceki borçların faiz ve ana para takistlerine ödenmiş
- % 5'i avans olarak alınan borçların faizlerine verilmiş
- % 1,5'u komisyon olarak verilmiş
- % 5'i tahvillerin basım masrafları ile sigorta ücreti vs. için harcanmış
- % 4'ü ile demiryolu yapılmış
- % 12'si ile hazineye kalmıştır. (23)

Görüldüğü gibi daha başlangıçta ele geçmeyen % 50 gibi büyük bir oran mevcuttur. Ayrıca yatırımlara ancak % 14 pay ayrılabilmiş ki bunun da hemen tamamı demiryolu yapımı için kullanılmış. Dikkat çekici bir husus da hazineye kalan miktarın % 12 gibi düşük bir oranda olması. Dolayısı ile bu kadar kötü şartlarda yapılan borçlanma sonucunda tıkanıp iflas noktasına gelmek kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti'nin iflas kararına şiddetli tepki göstermişlerdir. Bundan sonra meydana gelen bazı gelişmelerde bu tepkiyi hissetmek mümkündür. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden, 1877-78 savaşında Rusya vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne bir dert vermek şeklindeki bir dizi gelişme hep bu karara duyulan tepkiden kaynaklanmaktadır.

Bir süre gündemi işgal eden siyasi nitelikteki bu olaylar yatıştıktan sonra ise sıra ekonomik hesaplaşmaya gelmiştir. Bu hesaplaşma aynı zamanda İngiltere'nin Osmanlı ekonomik sistemini ve giderek de siyasi politikalarını ipotek altına

alma planlarının son merhalesini oluşturmaktadır. İflas eden Osmanlı Devleti artık alacaklılarını yaptırımlarına boyun eğmek durumundadır. Nitekim alacaklı ülkeler Düyun-u umumiye idaresi adıyla bir denetim mekanizması kurarak Osmanlı gelirlerine el koymuşlardır. (24) Düyun-u Umumiye yabancıların oluşturduğu bir komisyondur ve vergi gelirlerine el koyarak öncelikle borçların ödenmesini garanti altına alıyor, kalan miktarı da devlet hazinesine aktarıyordu. Bu durumla de sanki devlet içinde devlet görünümünde idi. Düyun-u Umumiye yönetimi kurulurken Osmanlı Devleti'nin tek kârı, toplam borç yükünün yarısından daha fazlasının silinmesi olmuştur. (25) Bu duruma göre mevcut 252 milyon 801 bin 885 Osmanlı Liralık borcun 146 milyon 364 bin 651 liralık kısmı silinerek kalan 106 milyon 437 bin 234 liralık kısım ödenmeye devam edilmiştir. (26)

SONUÇ

Dış borçlanma zengin ülkelerin gelişmemiş ülkeleri bir denetleme mekanizmasıdır. Bunun için de IMF ve Dünya Bankası gibi aracı kuruluşları kullanırlar. Dolayısı ile bu mekanizmanın dışına çıkıp da belirli bir kalkınma hızını yakalamak mümkün değildir. Yalnızca izin verilen alanlarda ve izin verilen oranda bir kalkınma sağlanabilir. Demek ki borçlanarak bir yerlere varmak mümkün olmamaktadır. İşin bu yönünü bile bile sürekli olarak borçlanmaya devam etmenin gerekçesini anlamak da mümkün değildir. Çünkü Osmanlı örneğinde olduğu gibi sonuçta iflas noktasına ulaşmak söz konusudur. Hađi Osmanlı Devleti ilk borçlanma aşamasında, önünde denenmiş bir model olmadığı için borçlanmanın ne getireceğinden habersizdi. Ama günümüzde borçlanmanın sakıncalarını ortaya koyan sayısız örnek var. Bunlardan ders almak gerekmez mi?

Peki Türkiye mevcut 50 milyar dolar borçla Osmanlı Devleti gibi iflas noktasına gelir mi? Bu aşamada böyle bir tehlike görünmüyor. Çünkü borç taksitleri düzenli olarak ödendikçe ve de verilen direktifler yerine getirildikçe yani "Uslu çocuk" olunmaya devam edildikçe bir problem çıkmayacağı kesin gibidir. Türkiye'de şu anda "Uslu çocuk" rolünü en iyi biçim de uygulamaya çalışmaktadır. Yalnızca bu durumda bu yılki 50 milyarlık borç seneye 55 milyar bir dahaki seneye ise 60 milyar dolara çıkar. Buna bağlı olarak teslimiyetçilik de biraz daha artar. Esas karışıklık borçlar ödenmezse çıkar ki ceza olarak ülke çeşitli felaketlere sürüklenir.

Görüldüğü gibi Sistem çok güzel kurulmuştur ve dönmektedir. Peki bu kısır döngüden kurtulunamaz mı? Mümkündür, yalnız bunun için bir çok fedakarlığı göze alıp teslimiyetçi politikalarından vaz geçmek gerekir. Ama çoğunlukla yapıldığı gibi bütün sıkıntıları, empoze edilen direktifler doğrultusunda, halkın üzerine yığmak her halde bir çıkış noktası olmasa gerektir. Yılların biri-

kimi göstermiştir ki IMF politikaları yalnızca halkın sıkıntılarının artmasına ve dış borçların çoğalmasına yol açmaktadır. Öyleyse bu politikaların ne getirip ne götürdüğünü iyice bir değerlendirip ona göre yeni politikalar üretmenin zamanı çoktan geçmiştir.

DİPNOTLAR

- 1- Milliyet 8 Aralık 1991
- 2- Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara 1988, 1. Kısım, s. 118-120
- 3- Bu dönemdeki sanayileşme hareketleri için bk. Phyllis Deane, **İlk Sanayi İnkulâbı** trc. Tefik Güran, Ankara 1988.
- 4- Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)**, Ankara 1974, Cilt I. s. 92.
- 5- **Muahedat Mecmuası**, İstanbul 1294, c. I, s. 272-277
- 6- Aynı yıllarda bütün Avrupa devletlerinin kendi ürünlerini korumak için yüksek gümrük duvarları uyguladıklarını da bu arada belirtmek gerekir. Bk. Rifat Önsöy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası** Ankara 1988, s. 12.
- 7- Özcan Mert, "II. Mahmud Döneminde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)" **Türk Dünyası Araştırmaları**, nu. 18 (1982), s. 68.
8. 1838 Türk-İngiliz ticaret anlaşması ekonomik dengelerin bozulmasında tek sebep olmamakla birlikte dış ticarete büyük bir darbe vurduğu da kesindir. Bk. Kütükoğlu a.e.c.II.s. 109-112.
- 9- Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**, İstanbul 1977, c. II.s. 670.
10. a.e.s.671.
- 11- Cevdet Paşa **Tezâkir**, yay, haz. Cavid Baysun, Ankara 1986, Tezkire no.1-12, s. 671.
- 12- Refii Şükrü Suvla, **Tanzimat Devrinde İstikrazlar**, İstanbul 1940, s. 7.
- 13- Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1984, c. V, s. 235.
- 14- Yerasimos a.e.s. 691.
- 15- Charles Morawitz, **Les Finances de la Turquie**, Paris 1902, s. 102.
- 16- Ziya Karamürsal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1989, s. 93
- 17- Yerasimos, a.e.s. 703.
- 18- Başbakanlık Arşivi, **İrade Meclis-i Mahsus** no. 855.
- 19- Sait Ağa **Devlet Borçlanması**, Ankara 1991, s. 43-44.
- 20- Başbakanlık Arşivi aynı vesika.
- 21- Nihad S. Sayar **Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları**, İstanbul 1977, s. 194-195.
- 22- Adib Poumani, **Essai Historique et Technique et Technique sur la Dette Publique Ottomane**, Paris 1927, s. 65-66.
- 23- Karamürsal a.e.s. 100.
- 24- Düyun-u Umumiye için bk. Donald C.

Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü, trc. Hazım Atıf Kuyucak, İstanbul 1940; Kirkor Kömürçan, Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi, İstanbul 1948.

25- Düyun-u Umumiyye idaresinin kuruluşu sırasında Padişah II. Abdülhamid'dir. II. Abdülhamid Osmanlı-Rus savaşı sonrasında sıkı bir mali politika uygulamaya karar vermiş ve işe saray giderlerini kısmakla başlamıştır. Daha sonra da alacaklarının ardında olan Avrupa ülkelerine,

borçlar konsolide edilmezse kimsenin eline birşey geçmeyeceğini, Avrupa'daki binlerce tahvil sahibinin zarar edeceğini ve genel bir felaketin ortaya çıkacağını söylemiştir. Bu durumdan endişelenen Avrupa devletleri Düyun-u Umumiyye kurulurken Osmanlı borçlarının önemli bir kısmının silinmesine razı olmuşlardır. Bk. Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, trc. Mehmet Harmancı, İstanbul 1983, c. II.s. 275-276.

26- Karamursal, a.e.s.104